

Kányádi Iréne

Labirintusok között

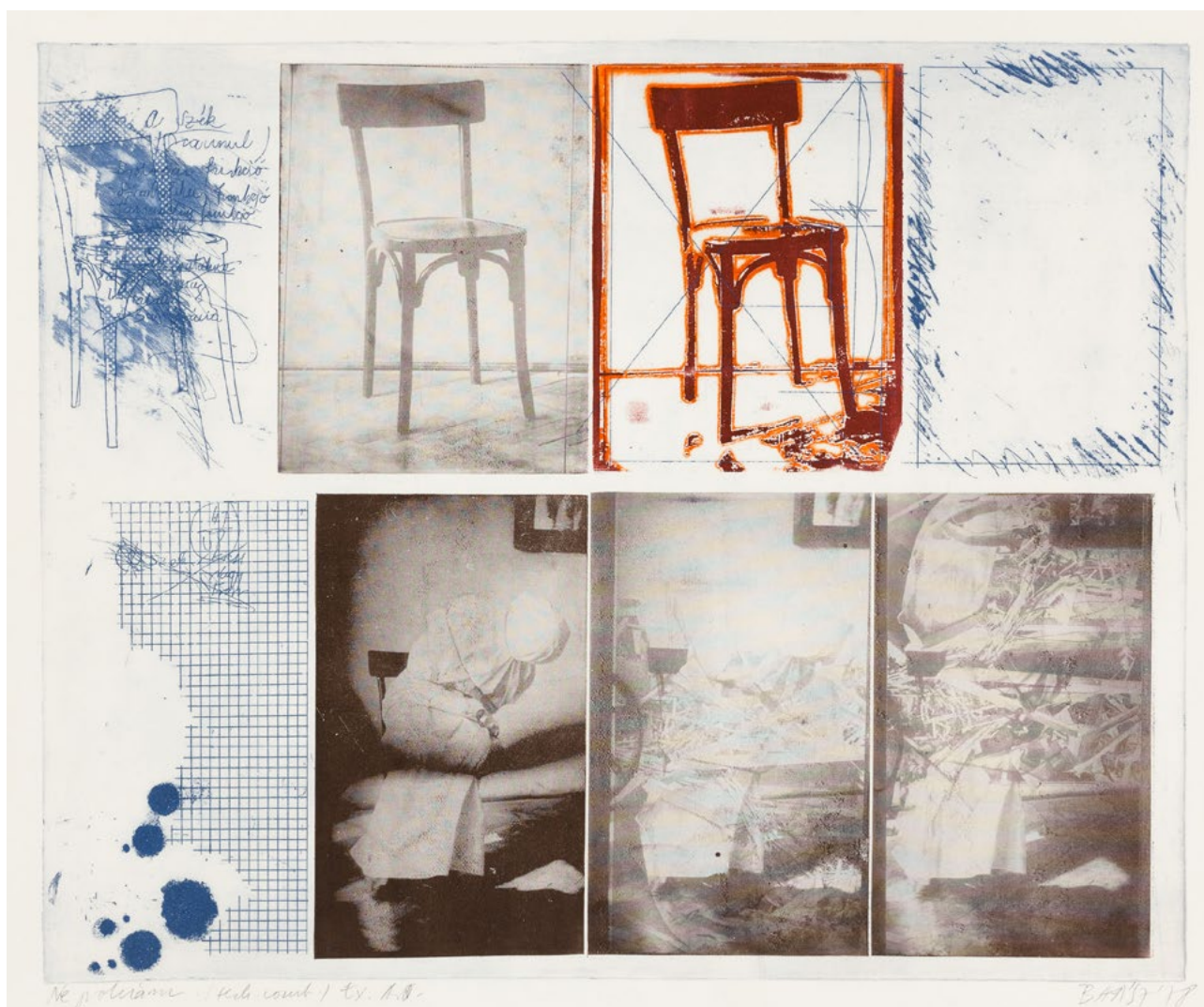
**Romániai magyar
képzőművészet
1975–1989**

EMŰK, Sepsiszentgyörgy,
2021. XII. 17. – 2022. III. 12.

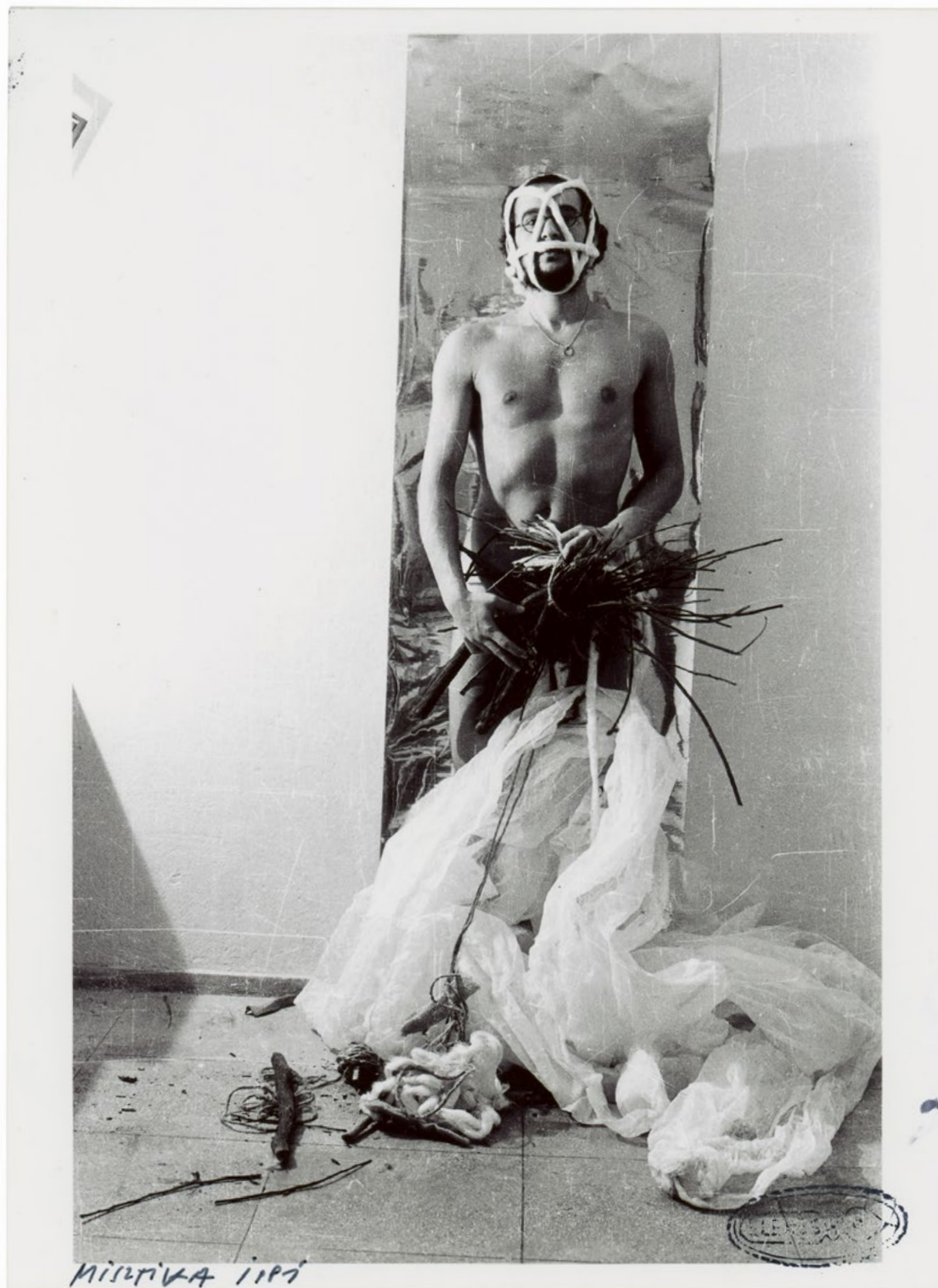
*Ikarosz bizonyított: van láthatár, van akkor is, ha a kor
kegyetlen labirintusokkal zsúfolja tele a világot.*
Bretter György: Ikarosz legendája

Az *IttMást - Romániai magyar képzőművészet 1975 és 1989 között* című tárlat, melynek kurátora Vécsi Nagy Zoltán és Madaras Péter, két szempontból is mérföldkőnek tekinthető, hiszen egyrészt ez a projekt Vécsi Nagynak, az EMŰK volt igazgatójának nyugdíjazása előtti utolsó munkája, másrészt pedig egy

olyan korszak bemutatását célozza meg, mely mélyen meghatározta a romániai magyar művészet fejlődését. Vécsi Nagy Zoltán, mint ahogyan a megnyitón is elhangzott, ennek a periódusnak, generációnak nem külső szemlélője, hanem cselekvő részese volt. Rengeteg kritikát, művészettörténeti tanulmányt írt erről a korszakról, évek óta arra törekszik, hogy a nagyközönséggel is megismertesse e művészeket és életműveiket. A törekvést jól példázza, hogy a korszak bemutatásának már voltak előzményei, ugyancsak az EMŰK-ben rendezték meg a *Szocrelatív* és a *Felezőidő* című tárlatot.

BAÁSZ Imre:
*Szennyezzük
magunkat*, 1978,
vegyes technika, papír
Székely Nemzeti
Múzeum – Incze László
Cémtörténeti Múzeum,
Kézdivásárhely
HUNGART © 2022
←

A cím „a nemzedékünk művésztsadalmának szellemiségét nagyban meghatározó Bretter György filozófus *Itt és mást* című esszékötetét parafrazálja. A cím mérvadó, hiszen Bretter filozófiáját nagymértékben meghatározta az „itt és most”, a „hic et nunc” megváltoztatása „itt és mást”-ra egy erkölcsi-szellemi másság megvalósításának igényét hirdetve.

A tárlat az EMÚK kiállítóterének mindkét szintjén látogatható, a lehetőségekhez mérten átlátható szintézisét próbálja adni egy majdnem tizenöt éves művészettörténeti periódusnak. A látogatónak fontos szem előtt tartania, hogy a kiállított munkák egy része nem ad reprezentatív képet a művészek életművéről, hiszen sokan közülük stílust, technikát váltottak, egyesek napjainkban többé-kevésbé meg is tagadják akkori munkásságukat. Ám a tárlat reprezentatív képet nyújt az akkori kor szelleméről, amelynek ismerete és megismerése nélkül a romániai magyar kortárs művészetet nehezen lehet megérteni.

1975 és 89 között a romániai (magyar) kontextusban számottevő tényező volt a kommunista diktatúra, amely a művészet alakulásában és fejlődésében radikális törésvonalat eredményezett; arra kényszerült, hogy más haladási irányt és formát vegyen, mint a nyugat-európai országokban. A késő szocreál esztétikája olyan értékrendet honosított meg és tett kizárólagossá mind az oktatásban, mind a népművelésben, amely csupán torz megismerési lehetőséget adta a kortárs európai művészetnek. A romániai magyar művészek helyzete kisebbségi létüknél fogva is specifikus tendenciát mutatott, egyrészt a kommunista diktatúra elnyomó nacionalista jellege miatt, másrészt a két főváros, Budapest és Bukarest felé való közeledési lehetőségük által is, amely végül egyik helyen sem eredményezte az otthonlét állapotát. Ennek a mai napig is érezhető hátulütője a szakirodalomban is megnyilvánuló hiány, hiszen a román művészettörténeti összefoglalások bár megemlíthetik az erdélyi

KANICSURA István:
A szitakötő álma,
 1979, olaj, vászon
 Gyergyószárhegyi
 Kulturális és
 Művészeti Központ
 HUNGART © 2022

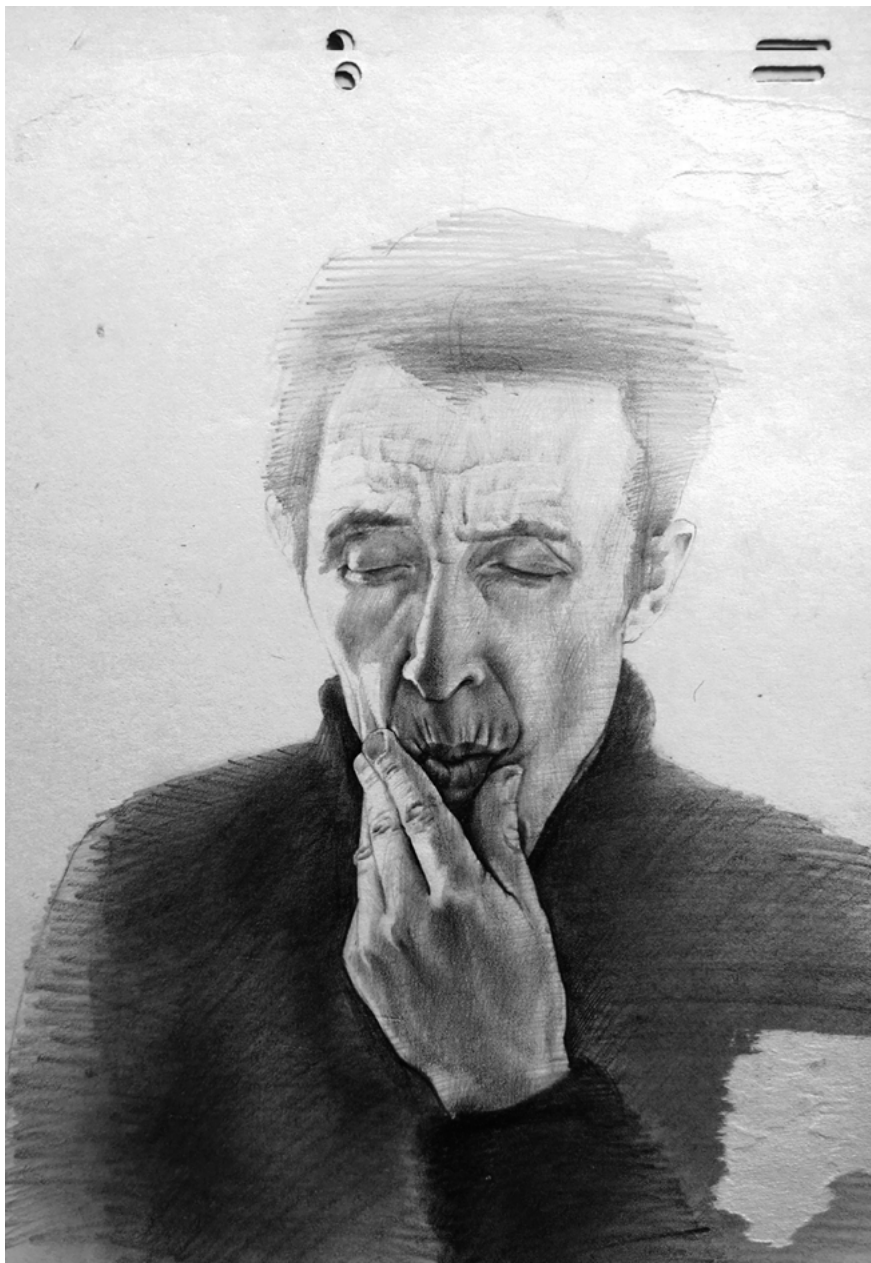
magyar művészek munkásságát, nem kimerítően.¹ A magyarországi szakirodalomban főként Chikán Bálint nevét említhetjük meg, aki a 80-as évek elejétől számos írásban foglalkozott az erdélyi művészekkel, ezen túl az erre a korszakra vonatkozó irodalom szegényes. Az utóbbi években felerősödött mind román, mind magyar részről egy komolyabb igény ennek a periódusnak a művészet-történeti feldolgozására és bemutatására.

Romániában a 89 előtti periódusból három nagy művészeti mozgásirányt lehet meghatározni. A hatalommal kompromisszumot kötött szocialista-realista vagy hivatalos művészetet, melynek végtermékei ideológiai és esztétikai dogmatizmusba torkolló alkotások voltak; a második kategória az akadémiai vagy hivatásos művészet, amely a hangsúlyt elsősorban a technikai tudásra helyezte, ezzel elkerülve azt a lehetőséget, hogy a művészetnek kísérleti, innovatív jellege legyen; harmadrészt pedig a nem hivatalos, de többé-kevésbé megtűrt, kis létszámú, kísérleti jellegű, alternatív művészeti mozgások, csoportosulások érzékeltették hatásukat. Ezek a csoportok elsősorban a kísérleti műfajokat ölelték fel, modern formateremtő vagy formabontó eszközökhöz

nyúlta, amelyek magukban foglalták az akcionizmust, az olyan megnyilvánulási formákat, mint például az installáció, a tértexil, a kísérleti fotográfia vagy a posztmodernre jellemző, újfiguratív festészet. Erwin Kessler² szerint ezt a kategóriát az államhatalom adott esetben „szelepnek” használta fel, és azért léteztetett, más vélemények szerint viszont szinte teljes mértékben tiltva volt.

A megtűrt vagy adott esetben tiltott kategória egyik fontos ismérve a magyar nemzetiségi tudat felvállalása, a magyarországi vagy más külföldi művészekkel kialakított kapcsolatok, a hivatalos ideológia elutasítása, egyszóval a magyar probléma. Ez nemcsak a művészet, hanem az élet bármely területén is érzékelhető volt. A művészek kihallgatása, megfélemlítése főként emiatt történt meg, nem feltétlenül a műfaji, formai bravúrokért. Ettől függetlenül minden, ami a neoavantgárd, kísérleti műfajok égíse alatt született, tiltva, jobb esetben megtűrt volt, és csak állami jóváhagyással kerülhetett a tágabb vagy szűkebb közönség elé.

A kiállításon látható munkák a túrt kategóriában született alkotások, amelyek túlnyomó részt az Erdélyben, Partiumban és a Bánátban alakult művészeti csoportok

↑
SZILÁGYI V. Zoltán:
Gordiuszi csomó, 1980,
rajzfilm, 8' 40"
A művész tulajdona
HUNGART © 2022

tosulások irányát követik, jól érzékeltetve ezek alkotói szellemiségét. Az 1975 és 89 közötti periódusra jellemző volt a művészeti csoportokba való szerveződés; a tagok tematikus vagy nemzedéki kiállításokat, akciókat, publikációkat hoztak létre. Ilyen volt például a nagyváradi '35-ös Műhely.³ Tagjainak főként a 80-as évekbeli tevékenysége nem illeszkedett az államhatalom kultúrpolitikájába, mégis hivatalos keretek között sikerült megrendezniük kiállításait, főként a Képzőművészek Szövetségének galériájában, ahol konkrét cenzúrára kevés esetben került sor. Műfaji tekintetben széles skálát öleltek fel, és nagyrészt kísérleti jellegű alkotások születtek főként a Fluxus, az új realizmus és Beuys művészetének hatása alatt. A kiállításon látható munkák jól érzékeltetik a csoportosulás kísérletező szellemiségét. A csoportot Ioan Bunuș, Kovács Károly, Egyed Judit,

Ferenczy Károly, Gerendi Anikó, Jovián György, Kerekes Gyöngyi, Onucsán Miklós és Ujvárossy László képviselik.

A korábbi Apolló körből (1975–1980) átstrukturálódott marosvásárhelyi Műhely Alkotókör, utóbb MaMű tagjai is alternatív művészeti csoportot próbáltak szervezni, amely a már meglévő intézményes keretek mellett egy új szellemiség kiteljesedésének adhat lehetőséget. Az itt született munkák főként a performansz, a land art, a mail-art és az absztrakció szellemiségében láttak napvilágot. Közülük Elekes Károly, Garda Aladár, Nagy Árpád Pika, Ady József, György Csaba (Borgó), Kacsó István, Kuti Dénes és Szabó Zoltán Judóka munkáit tekinthetjük meg.

Sepsiszentgyörgyön korábban a Kiss Béla, Deák M. Ria és Deák Barna alkotta Grup 3 jelentkezett újító elképzelésekkel, majd a Baász Imre által szervezett, a 35-ös Műhely szellemiségét képviselő tematikus kiállítások adtak erőteljes löketet a sepsiszentgyörgyi művészeti életnek. Ilyen volt például az 1981-ben megvalósuló, országos kitekintésű Médium kiállítás. Fontosnak tartom megemlíteni a Kolozsváron tevékenykedő Antik Sándor, a Brassóban élő Ábrahám Jakab és Jakabos Olsefszky Imola, az akkor Bukarestben élő Butak András, Molnár László és Pusztai Péter, valamint a fővárosi rajzfilmstúdiónál világhírt szerzett Szilágyi V. Zoltán nevét is, akiknek munkássága, bár nem kötődik konkrétan egyik csoporthoz sem, fontos és mérvadó volt ebben az időszakban.

A művészeti csoportok között szoros kapcsolat állt fenn, ennek nyomát őrzik a mail-art munkák, levelezések, postai küldemények, a Nagyvárad-Marosvásárhely-vonalon haladva például Elekes Károly, Ioan Bunuș, majd később Ferenczy Károly küldeményei. A 80-as években egyre inkább felerősödő mail-art jól érzékelteti a láthatár beszűkülését, a diktatúra sötét éveit, az információ áramlásának a hiányát, amelyet a művészek postai úton próbálnak kompenzálni mind egymás, mind a határon túli kollégáik között.⁴ A kiállításon szereplő munkák megmutatják ennek a műfajnak a hatalommal való „húzd meg-ereszd meg” kapcsolatát, a megnyitások, kihallgatások, cinikus és humoros kapcsolatok széles skáláját elevenítve fel.

A tárlat fontos részét képezik a 80-as évek újfiguratív festészetének képviselői: Bartha József, Bíró Gábor, Baab József (Bumbi), Dobribán Emil, Irsai Zsolt, Jánosi Antal, Katz András, Kocsis Előd, Koncz István, Rákosfalvy Zsuzsi, Simon Sándor és Ütő Gusztáv.

Az alkotások csoportosítása, elrendezése különleges dialógust hoz létre, lehetővé teszi a látogató számára mind a csoportok dinamikájának, mind az egyéni életutak egy-egy szeletének a megértését tizenöt év kontextusában. Attól függetlenül, hogy e periódus után hogyan alakultak az egyéni sorsok, stílusok, lehetőségünk nyílik megismerni egy generációt, melynek tagjai 89 előtt és azt követően is meghatározó alakjai voltak és maradtak a romániai és a nemzetközi művészeti szcénának.

1 Jó példája ennek, hogy a szakma által is legismertebb irodalom, mint például Ileana Pintilie *Acciónismul în România în timpul comunismului* (Akcióművészet Romániában a kommunizmus idején. Idea Design & Print Kiadó, Kolozsvár, 2000), Adrian Guță *Generația '80 în artele vizuale* (A 80-as évek generációja a képzőművészetben. Paralela 45 Kiadó, Pitești, 2008) vagy Magda Cârneli *Artele plastice în România 1945–1989* (A képzőművészet Romániában 1945 és 1989 között. Meridiane Kiadó, Bukarest, 2000) című könyvei csak hozzávetőlegesen vagy egyáltalán nem említik a marosvásárhelyi MaMű csoportot.

2 Erwin Kessler: *X:20, O radiografie a artei romanesti dupa 1989* (X:20, Az 1989 utáni romániai művészet röntgenképe). Vellant Kiadó, Bukarest, 2013.

3 A Romániai Képzőművészek Szövetségének főkiszervezeteként alakult.

4 Roppan fontos szerepe volt Ioan Bunușnak egy komolyabb mail-art-hálózat létrejöttében, hiszen Galántaival folytatott levelezése által erdélyi művészek számos nemzetközi művésztszüks levelezési címéhez jutottak hozzá, és így többé-kevésbé, amennyiben a román posta és a hatalom engedte, bekapcsolódhattak a nemzetközi mail-art-mozgalomba.